

Pregledni članak

UDK 651.53 : 335.6 (497.15)

VREDNOTENJE IN STROKOVNA OBDELAVA GRADIVA SODIŠČ V SR SLOVENIJI PO LETU 1945.

Jelka Melik, Arhiv SR Slovenije, Ljubljana, Zvezdarska 1.

Vrednost sodnih arhivov je že dolgo znana. V preteklosti so zgodovinarje zanimali predvsem dokumenti v zvezi s pomembnimi osebami in dogodki iz politične in kulturne zgodovine, navadne ljudi pa tisti ki so zadevali njihova premoženjska razmerja. Šele v zadnjih letih se je zlasti v tujini utrdilo prepričanje o dragocenosti gradiva sodišč za študij gospodarske in socialne zgodovine.

Sodni arhivi po letu 1954. so, zaradi obilice drugega arhivskega gradiva, na prvi pogled manj pomembni. To velja zlasti za tiste ki jih aktualna družbena vprašanja zanimajo z načelne strani. Za tiste ki pa jih zanima vsakdanje konkretno življenje, njihov pomen kvečjemu narašča. Naš današnji sodni sistem pozna redna sodišča ki so organi državne oblasti in samoupravna sodišča ki so družbeni organi. V tem prispevku se bom omejila le na redna sodišča. Le ta se ustanovijo z zakonom kot redna sodišča splošne pristojnosti in kot specializirana ali posebna redna sodišča. Prva odločajo o vseh kazenskih, civilnih zadevah razen o tistih ki so z zakonom posebej izvzete iz njihovega delokroga, druga pa le o posebej določenih skupinah kazenskih ali civilnih zadev. Upravne zadeve spadajo včasih pod splošna redna sodišča, včasih pa se ustanovijo za upravne zadeve samostojna, torej specializirana sodišča. Organizacija sodišč se je pri nas po letu 1945. večkrat spreminjala. Arhivist ki dela na povojnih sodnih fondih mora poznati najprej vsakokratno zakonodajo ki določa organizacijo in pristojnost sodišč na sploh in nato še sodne poslovniške ki precizirajo načela za notranjo organizacijo in poslovanje posameznih sodišč. Najtežja naloga je vrednotenje sodnega gradiva, Na sodne spise tega obdobja moramo gledati, kott sem omenila ze v uvodu, nekoliko drugače kot smo gledali na sodne spise starejših obdobj. Navedla bom nekaj primerov. Podatki ki jih najdemo v spisih, ki vsebujejo gospodarske prestopke, prisilne poravnave, stečaje, redne likvidacije ter zadeve sodnega registra, niso več tako zanimivi za gospodarsko zgodovino kot bi bili v prejšnjih obdobjih, saj se isti podatki nahajajo tudi pri drugih ustvarjalcih arhivskega gradiva. Na drugi strani so razni kazenski spisi ki bi vsebovali dragocene podatke za politično zgodovino iz sodnih arhivov večinoma izločeni. Zanimive in uporabne pa so odločitve in

postopanja sodišč za pravno zgodovino. Iz le teh lahko ugotovljamo sodno prakso, ki predstavlja na eni strani običaje ki jih sodišča izoblikujejo za redno opravljanje svojih nalog (sodni standardi, poklicni običaji) na drugi strani pa ustaljeno uporabo pravnih predpisov, ki jo razvijajo sodišča, ko sodijo konkretne zadeve iz svoje pristojnosti. Taka praksa je pomembna kadar posamezni predpisi dopuščajo ali namerno dajejo možnost različnega, tolmačenja, razloge in uporabe, pa se sčasoma utrdi skupno stalno stališče kako te predpise uporabljati. Na nek način je torej taka ustaljena sodna praksa vir prava čeprav formalno seveda za sodišča ni obvezna.

Pravni red neke države poznamo šele če poznamo pozitivno zakonodajo in uporabo zakonov za konkretne primere, kamor spada tudi delo sodišč. Prav tako skrivajo sodišča v spisih s področja kazenskih zadev, pravnih in nepravdnih ter izvršilnih zadev mnoge dokumente, pomembne za socialno zgodovino. Nekaj drobcev najdemo tudi za zgodovino zdravstva v tako imenovanih odvzemih poslovne sposobnosti. Pri valorizaciji bo potrebna torej največja previdnost. Vsekakor pa pri glavnih vpisnikih v celoti ne smemo uničiti nobenega sodnega spisa. Pri manj pomembnih zadevah bomo ohranili le končne odločbe kot naprimer sodbe, sklepe načelna mnenja. V le teh je namreč zgoščeno podan celoten postopek ki je bil potreban pri obravnavanju določenega sodnega primera ter njegov končni izid. Te listine predstavljajo za arhiv zelo majhno prostorsko obremenitev so pa neprecenljive vrednosti za spremljanje sodne prakse in ni razloga, da bi jih zavrgli.

Mnogo enostavnejše so nadaljne naloge ki jih moramo opraviti na gradivu sodišč po letu 1945, kot urejanje in popisovanje. Sodno poslovanje v administrativno tehničnem smislu je namreč izredno natančno in funkcionalno urejeno in v bistvu nespremenjeno že skoraj sto let. Pisarniško poslovanje sodišč se razlikuje pisarničkega poslovanja drugih državnih organov. Osnovna enota je tu pisanje. S tem izrazom označujejo posamezne vloge občanov, državnih organov in družbenih pravnih oseb kot tožbe, pritožbe, pripravljalne spise in podobno pa tudi zapisnike, odredbe, odločbe ter druge listine, ki nastanejo pri sodišču.

Z izrazom spis imenujejo vsa pisanja ki se nanašajo na isto sodno zadevo. Zadeva pomeni predmet o katerem sodišče odloča ali na drug način opravlja svojo funkcijo, naprimer kaznivo dejanje, spor, predlog za ureditev določenega stanje. Sodišča evidentirajo sodne spise v vpisnike kot glavne evidenčne knjige. Glavna značilnost pisarničkega poslovanja sodišč je prav v tem, da vodijo več vpisnikom ločeno za posamezne vrste postopkov. Le izjemoma lahko vodi sodišče več vpisnikov za isti postopek. Vpisniki so s sodnim poslovanikom predpisani in so za vsa istovrstna sodišča enaki. Vsak spis mora biti vpisan samo v enega od predpisanih vpisnikov. Spis se vpiše, ko se osnuje, to je, ko sodišče prejme prvo pisanje v neki zadevi. Takrat dobi tudi številko

iz katere je razvidna vrsta vpisnika in obenem vrsta zadeve ki se obravnava, zaporedna številka vpisa v vpisnik ter leto nastanka spisa. Tako številko nosi vsako pisanje v spisu in tudi vse priloge. Osebe ki nastopajo v sodnem predlagajo namreč sodišču razna potrdila, listine, izpiske, ki imajo nalogo dokazil. Te priloge so še posebej označene in sicer glede na to ali so jih predložili tožilci, tožniki in predlagatelji ali pa obdolženci, toženci in nasprotni stranke oziroma drugi udeleženci postopka in tretje osebe. Vsa pisanja in priloge so popisane še v popisu spisa, ki se navadno nahaja na notarnji strani ovoja spisa.

Na koncu še o inventarju sodnega fonda. Razen zgodovinskega orisa razvoja ustvarjalca bo tu naše glavno delo prepisovanje. Kot temeljno enoto popisa bomo vzeli spis in posebej označili kaj smo iz spisa izločili oziroma kaj je v spisu ostalo. Glavno orientacijo nam bodo predstavljali vpisniki. Za kazala bomo kar v največji meri uporabili že izdelane sodne imenike. Ko se namreč na sodišču zadeva vpiše v vpisnik se vpiše hkrati tudi v imenik. Tako se imenik k kazenskemu vpisniku vodi po priimkih obdolžencev, imenik k pravednemu vpisniku po priimkih tožencov oz. predlagateljev pri predlogu za sporazumno razvezo, imenik k izvršilnemu vpisniku po priimkih zavezancev, imenik k vpisniku dednih zadev po priimkih zapustnikov, imenik k vpisniku za zadeve pridržanja po priimkih pridržanih oseb in pri drugih vpisnikih po priimkih oseb na katere se postopek nanaša. Spisi vsebujejo dostikrat priloge ki same zase predstavljajo dragocen podatek, zanimivo listino, dokument, fotografijo. Na te priloge bo potrebno uporabnika še posebej opozoriti.

Pri arhivskem delu na fondih sodišč po letu 1945, če ponovim še enkrat, je pomembna predvsem velika previdnost pri določanju arhivskega gradiva saj so ostala dela v veliki meri za nas že opravila sodišča sama.